

UOT:82.

ELİZA ORJEŞKOVA VƏ STEFAN JEROMSKIY YARADICILIĞININ POLŞA ƏDƏBİYYATINDA MÖVQEYİ

Qocayeva Leyla Elşad qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
leyla_qocayeva@inbox.ru

Xülasə: *Polşa yazıçısı və Polşanın bölünməsi zamanı pozitivist hərəkətin aparıcı yazıçısı olan Orzeşkova işğal altındakı ölkəsinin sosial vəziyyətindən bəhs edən 30 roman, 120 esse, dram və qısa hekayə yazıb. Eyni zamanda, o, insanların real vəziyyətini parlaq təsvirlərlə danışdı. Əsərlərinin çoxunu sosial problemlərin həllinə yönəldən yazıçı Polşanın azadlıq mübarizəsini təsvir etmişdir. Eliza vətənpərvərlik və kosmopolitizmi araşdırmağa başlayır. Onun əsərlərinin yeganə nəşri Varşavada nəşr olunub. Xalqın Vətən uğrunda sonsuz mübarizəsi məsələsi onun yaradıcılığının qırmızı xətti hesab olunurdu. Onun ədəbi nümunələrinin dili çox sadəliyi və yığcamlığı ilə seçilirdi. Əsərlərinin çoxu alman dilinə tərcümə olunub. İnqilabi ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən olan yazıçı-dramaturq Stefan Zeromski “Sizifin əməyi” povestində polyak gənclərinin azadlıq ruhunu sarsıtmaq cəhdlərindən bəhs edir.*

Açar sözlər: polşa realizmi, cəmiyyət, pessimizm, sosial problemlər, vətənpərvərlik

Keywords: polish realism, society, pessimism, social problems, patriotism

Ключевые слова: польский реализм, общество, пессимизм, социальные проблемы, патриотизм

Polşa ədəbiyyatında tənqidi realizmin ən görkəmli qadın nümayəndəsi polyakdilli yazıçı və ictimai xadim Eliza Orjeşkovadır (6 iyun 1841, Qrodno yaxınlığında Milkovşına kəndi, Rusiya imperiyası – 18 may 1910, Qrodno). Polşada məşhur polyak, Belarusda – belorus yazıçısı hesab edilir. Yazıçı Eliza Orjeşkova polyak ədəbiyyatının inkişafına verdiyi töhfənin əhəmiyyətliyinə görə Polşanın Adam Mitskeviç və Henrik Senkeviç kimi məşhur ədəbi xadimləri ilə eyni səviyyədə durur. 44 illik yaradıcılıq fəaliyyəti ərzində o 60 bədii əsər və çoxsaylı məqalələr yazıb. Bu əsərlərdə başlıca vurğu kasıb kəndlilərin həyatına edilib və buna görə də Orjeşkovanın yaradıcılığı 19 əsrin ortaları-sonları Polşa xalqının həyatının həqiqi ensiklopediyası hesab edilir. Orjeşkova əsərlərində qadın məsələsinə böyük diqqət yetirir. “Pan Qraba” (1869), “Marta” (1873) və digər roman və povestləri qadınların ictimai emansipasiyası və insan ləyaqəti uğrunda mübarizəsi mövzusunda yazılıb, bu əsərlərdə qadının burjua-şlyaxta Polşasında hüquqsuz mövqeyi və bu şəraitdə uşaq iztirabları mövzusu olduğu kimi göstərilib. O qadınların təhsil və layiqli iş almaq zərurəti, sosial məsələlərin həllində hüquq bərabərliyi lehinə çıxış edir. Patriarxal mülkədarlıq quruluşunun parçalanması və burjuaziyanın yüksəlişinə “Eli Makover” (1874—1875), “Broxviçlər ailəsi” (1876) romanları və s. həsr olunub. “Meir Ezofoviç” romanı (1878; 13 dilə tərcümə edilib) geniş tanınıb. Bu əsərdə yazıçıya yaxın yəhudi məsələsinə toxunulur. Roman üzərində işdən əvvəl tarix və iudaistika sahəsində ciddi hazırlıq aparılıb (2, 447). Öz romanında Orjeşkova xüsusi mədəniyyəti, adət-ənənəsi və mentaliteti olan mürəkkəb, qeyri-yekcins yəhudi mühitinin inandırıcı mənzərəsini təsvir edir.

Orjeşkovanın məşhur realistik əsəri yazıçının nailiyyətlərinin zirvəsi – “Neman üzərində” sosial-psixoloji romanıdır (1887). Müasir Polşa həqiqətlərinin yaradılmış geniş lövhəsi Polşa üçün tipik olan sosial münaqişəni təsvir edir: qarşımızda bir birindən həyat tərzinə, dünyaya münasibətinə və mədəniyyətinə görə fərqlənən iki aləm canlanır (1, 18). Dramaturq və publisist, əsl vətənpərvər və Polşa tənqidi realizminin banisi Boleslav Prus ənənələrinin davamçısı Stefan Jeromskiy (14 oktyabr 1864, Kels yaxınlığında Stravçin – 20 noyabr 1925, Varşava) böyük və özünəməxsus yazıçı idi. Stravçində (Kels şəhəri yaxınlığında) müflisləşmiş şlyaxta ailəsində dünyaya göz açıb. Atası 1863-cü il üsyanında

iştirak etdiyinə görə əmlakından məhrum olunub və folvarklar (mülkədar təsərrüfatları) icarəyə götürüb. Stefan erkən yaşlarında valideynsiz qalıb. Gəncliyini səfillik içində keçirib. Vərəm xəstəliyi keçirib və sonradan bütün həyatı boyu onun nəticələrindən əziyyət çəkib. Jeromskiy vətənpərvərlik-romantik ənənələrdə tərbiyə olunub.

Jeromskiy Kelsdə gimnaziyada təhsil alıb ki, burada da onun müəllimi ədəbi tənqidçi, ədəbiyyat tarixçisi, publisist, tənqidçi və gözəl pedaqoq Antoni Qustav Bem olub. Çox illər sonra Jeromskiy onun haqqında öz əsərlərində yazacaq, “Sizif əməyi” povestindəki professor Ştetter obrazı məhz Antoni Bemdən götürülüb.

Maddi vəsaitin çatışmaması Jeromskini gimnaziyada təhsilini yarımçıq qoymağa və Varşavaya yollanmağa məcbur edib. Burada o iki il kamal attestatının tələb olunmadığı Ali baytarlıq məktəbində təhsil alıb. Vətənpərvərlik fəaliyyətinə görə həbs olunub. İnqilabi hərəkətdə iştirak etməsə də, yaradıcılığı azadfikirli və aktual olub. 1889-cu ildən xüsusi müəllim işləyib. 1880-ci illərdə ədəbi fəaliyyətə başlayıb. Erkən hekayələrini “Tıqodnik Povşexni” həftəlik məcmuəsində və “Qlos” qəzetində dərc etdirib. 1892-ci ildə Vyanaya, Sürixə, Münhenə səfər edib, bir neçə ay Krakov və Zakopanda keçirib. Rappersvildə Polşa muzeyində kitabxanaçı köməkçisi işləyib (1892—1896). Qayıtdıqdan sonra Varşavada Zamoyskix Kitabxanasının kitabxanaçısı olub (1897—1904). İlk prozaik məcmuələrini 1895-ci ildə dərc etdirib. Daha sonra ədəbi həyat yaşayıb. “Hekayələr” (1895), “Prozaik əsərlər” (1898) adlı ilk məcmuələrində dərc edilmiş hekayə və povestləri oxucular və tənqidçilər tərəfindən yaxşı qarşılanıb. Erkən əsərləri süjetlərin xüsusiyyətləri ilə fərqlənir: qəhrəmanların arzularını gerçəkləşdirmək cəhdlərində uğursuzluğa uğradıqları sosial tərəqqiyə skeptik münasibət. Müəllifə 90-cı illərdə güclənən çarəsizlik motivləri, pessimistik notlar xasdır. Bunu novellaların adları da təsdiq edir – “Məzar”, “Bizi quzğunlar didəcək”. Xalqa xidmət Jeromskinin qəhrəmanlarında qurban, faciə xarakteri alır. Süjetlər çox zaman 1863-cü il uğursuz üsyanından sonra Polşa həyatının acınacaqlı mənzərəsini və səfillik və haqsızlığın hökm sürdüyü Polşa kəndinin dəhşətli həyatını təsvir edir.

1897-ci ildə Jeromski əsasən şəxsi bioqrafiyasına əsaslanan “Sizif əməyi” povestini dərc edir. Bu əsər bu gün də çox populyardır. Müəllif burada şlyaxta nümayəndəsi Marsin Boroviçin uşaqlığını və Rusiya təhsil sistemində böyümə prosesini təsvir edir. Jeromskinin sonrakı əsərlərində milli-azadlıq motivləri ictimai-siyasi motivlərlə uzlaşır. “Yurdsuzlar” romanının (1900) mərkəzi mövzusu – sosial ədalətsizlikdir. Jeromskinin ən məşhur romanı “Kül” – Napoleon müharibələri dövründə polyakların həyatının epik panoramasıdır (1902—1903).

Onun əsərlərində getdikcə daha çox pessimizm, cəmiyyətin problemlərinin həlledilməzliyinə əminlik, şər inə üstün olması fikri qoyulur. Müasir dövrün etik və sosial problemləri “Günahın tarixi” romanında (1908) qaldırılır. Kilsə və ailəsinin razılığı olmadan sevmiş, cəmiyyət tərəfindən rədd edilərək, həyatın dibinə yuvarlanmış gənc qadının hekayəsi sərt, bəzən kobud açıqlıqla danışılır (3). Burada günahkar qəddar bəşəri qanunlardır, yoxsa şərin kökü ixtiyari olaraq, xoşbəxtliyin əvvəlcədən müəyyən edilmiş müvəqqətiliyində, insanın günahkar təbiətindədir? Təsvir olunan hadisələrin fəlsəfi, etik tərəfi müəllifin özü və öz personajları ilə apardığı sonsuz daxili müzakirə predmetidir. Jeromskinin romanlarının çox hissəsini bürüyən ruh düşkünlüyü ab-havası 1918-ci ildə Polşanın müstəqillik qazanmasından sonra yazılmış əsərlərdə nəzərəcarpacaq dərəcədə dağılmağa başlayır. İndi xalqın ən yaxşı qüvvələri ədalətsizlik izlərini məhv edəcək yeni ictimai idarə üsulunun qurulması üçün birləşə bilərlər. Lakin onun sonuncu “Bahar ərəfəsi” romanında xalqın gələcəyinə görə dərin təşviş duyulur (5). Jeromski gələcəkdən xəbər verərək deyir ki, yeni Polşa radikal sosial islahatlar yoluna qədəm qoymasa, səbirsiz gənclər asanlıqla yadelli ekstremistlərin qurbanı ola bilər. Yaradıcılıqdan başqa, Stefan Jeromski ictimai həyatda fəal iştirak edir. Görünür

buna keçmişin – yoxsulluq içində keçmiş vaxtların xatirələri imkan yaradıb. Onun Varşava yaxınlığındakı evi həmişə vətənpərvərlik və maarifçilik fəaliyyətinin cəmləşmə yeri

olub. Burada yoxsul ailələrin uşaqları üçün uşaq bağçası və Polşa məktəbi fəaliyyət göstərirdi. Jeromski “Svet” Nalençuva maarifçilik cəmiyyətinin fəxri rəhbəri olub. Yerli zadəganların nümayəndələri ilə birlikdə o Xalq universiteti yaradaraq, özü mühazirələr oxuyurdu. Varşavada Stefan Jeromski İctimai kitabxana yoldaşlığının yaradılmasında iştirak edir.

1925-ci ildə ilk dəfə olaraq “Dənizdən əsən külək” (1922) Polşa dəniz sahilinin tarixi haqqında əsərlər toplusuna görə Polşa dövlət ədəbi mükafatını alır. Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı nominantı olub. Öz aralarında birləşmiş tarix və müasirlik, qəhrəmanların ictimai və mənəvi münaqişələri, varlığın faciəvililiyi və gözəlliyi – Jeromskinin prozasında həmişə mövcud olmuş mövzulardır. O elə məhsuldar yazıçı idi ki, hamısını sadalamaq çətindir. Onun qələminə tarixi əfsanələr, epopeyalar, dram əsərləri məxsusdur (4). O ən müxtəlif oxucuların ürəklərinə açar tapırdı. Bundan dəmiryolçular ittifaqında aparılmış sorğu xəbər verir: sorğu iştirakçılarının yarısı Jeromskini öz sevimli yazıçısı adlandırır (ikinci yerdə Senkeviç idi). Elə həmin il onun əsərləri dərc olunur – məcmuələr çox ucuz idi, bir cildin qiyməti 1,50 zlotı təşkil edir və çox böyük tirajlarla satılırdı. Stefan Jeromskinin əsərləri onlarla dilə tərcümə olunub, onlar əsasən tamaşalar qoyulub və filmlər çəkilib. Bu filmlər arasında – “Günahın tarixi” (1911, 1933, 1975), “Həyatın gözəlliyi” (1921), “Bahar ərəfəsi” (1928, 2001), “Kül” (1965), “Doktor Yudım” (1975), “Doğru çay” (1987), “Sizif əməyi” (2000) qeyd edilə bilər. Bütün təqdim edilmiş kitabları, eləcə də müəlliflərin digər əsərlərini Kalinin rayon kitabxanalarında tapa bilərsiniz.

Ədəbiyyat

1. Жиркевич. А. Памяти Э. Б. Оржешко-Нагорской. Вильна:Типография М. А. Дворжеца, Немецкая ул., д. 3. 1912. с. 18 - 36.
2. Журнал "Пробуждение" , 1910, No 13, с. 447-448
3. Каминская Ю., Ст. Жеромский, "Книгоноша", 1925, No 39-40
4. <https://calapolska.ru/polsha/kultura/polskij-natsionalnyj-kostyum-napolotnah-petra-stahevicha>
5. <http://mypucmy.ru/countries/Poland/59/Poland-kyhnya-osobennostuPoland-kyhnu>

ELIZA ORZESZKOWA AND STEFAN ZEROMSKI'S CREATIVITY КРЕАТИВНОСТЬ ЭЛИЗЫ ОРЖЕШКО И СТЕФАНА ЖЕРОМСКИЙ В ПОЛЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Годжаева Лейла Эльшад кызы

Резюме

Польская писательница романов и ведущая писательница позитивистского движения во время разделов Польши. Оржешкова написала 30 романов, 120 очерков, драм и новелл, посвященных социальным условиям ее оккупированной страны. В то же время она выступала с живыми описаниями реального положения народа. Направляя многие свои произведения на решение социальных проблем, писательница изображала борьбу Польши за свободу. Элиза начинает исследовать патриотизм и космополитизм. Единственное издание ее произведений было издано в Варшаве. Красной линией ее творчества считался вопрос о бесконечной борьбе народа за Родину. Язык ее литературных образцов отличался большой простотой и лаконичностью. Большинство ее произведений переведены на немецкий язык. Писатель-драматург Стефан Жеромский, один из выдающихся представителей революционной литературы, в повести “Сизифов труд” рассказывает о попытках подорвать дух свободы польской молодежи.

IN POLISH LITERATURE

Gojaeva Leyla Elshad

Summary

Eliza Orzeszkowa was a Polish novelist and a leading writer of the [Positivism](#) movement during [foreign Partitions](#) of [Poland](#). Orzeszkowa wrote a series of 30 [novels](#) and 120 powerful [sketches](#), dramas and [novellas](#), dealing with the social conditions of her occupied country. At the same time, she gave lively descriptions of the real situation of the people. The writer, who focused many of her works on social problems, also portrayed Poland's struggle for freedom. The playwright Stefan Żeromski, one of the foremost exponents of revolutionary literature, recounts the attempts to undermine the spirit of freedom among Polish youth in his story "The Labor of Sisyphus". The work is based on events that happened to the author and his comrades-in-arms in their youth.

Rəyçi: f.f.d. Əsədova Zülfiyyə

Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının 12 yanvar 2023-cü il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 16 yanvar 2023-cü il

УДК:811.161.1.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КОЛОРОНИМА «КРАСНЫЙ» В ТЕРМИНООБРАЗОВАНИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Профессор Магеррамова Севиндж Аббасгулу гызы

Бакинский Государственный Университет

samumtornado@qamil.ru

Аннотация: В настоящей статье систематизируются и анализируются термины различных научных областей (ботаника, зоология, геология, минералогия, медицина, химия, астрономия, градостроительство, история), компонентом которых является колороним «красный». Актуальность исследования обусловлена: интересом к проблемам, связанным с изучением терминов с компонентом – колоронимом, их функционирования и использования в терминологии различных научных областей, а также противоречием между значимостью феномена цвета для различных сфер человеческой деятельности и относительно слабой изученностью цветообозначения и цветовосприятия в терминообразовании. Отмечается, что колороним "красный" наиболее продуктивен в терминообразовании таких областей наук, как ботаника и зоология. Колороним «красный» не только определяет цветовое значение, но и обладает широким потенциалом в терминообразовании. Он входит в состав терминологии различных областей науки как символ номинаций биологических, геологических, анатомических и других объектов. Безусловно, колороним «красный» формирует разнообразный в функциональном и лексико-семантическом отношениях пласт терминологической лексики русского языка. Термины с компонентом-колоронимом "красный" придают особый смысл и уникальность терминологии рассматриваемых научных областей.

Ключевые слова: колороним "красный", терминообразование, термины, русский язык, ботаника, зоология, медицина

Açar sözlər: «qırmızı» koloronimi, termin yaradıcılığı, rus dili, botanika, zoologiya, təbabət